

SZEKERNYÉS JÁNOS

MULATÓ POLGÁROK, KATONÁK, ECSET- ÉS TOLLFORGATÓK

Kávéházak ködbe veszett városa a Béga partján

Temesvárrott is, mint Románia-szerte a II. világháború, az 1948-as politikai fordulat, az államosítás után a kávéházakat felszámolták, mint polgári, retrográd örökséget teljesen eltüntették. Írماغjuk sem maradt a Béga-csatorna két partján.

■ „Kis Bécsnek” szokták becézni, nem minden alap nélkül, a hízelgők meg az elfogultabb lokálpatrióták a Bánság fővárosát. Az oszmán hódítókat 1716-ban felváltó osztrák gyarmatosítók a Temesköz mocsarai közé emelt közép- és törökkori várat és települést kíméletlenül lerombolták, hogy helyükre egy Vauban-típusú, kilencbástyás új erődítményt és hadmérnökök tervezte korszerű várost építsenek. Mintául és mércéül a Habsburg Birodalom székvárosa szolgált. A vonalzóval meghúzott, egymásra merőleges utcákat, a tágas tereket a császárváros építészeti által tervezett barokk stílusú laktanyákkal, középületekkel, bérpalotákkal és családi házakkal szegélyezték. A köztéri szobrokat, a templomokat ékesítő műalkotásokat is Bécsből hozták hajón és tengelyen. Védelmi megfontolásokból a várfalaktól tekintélyes távolságra létesült külvárosok is a császárváros mintájára kaptak nevet. A Károly Róbert, Ozorai Pipo, Hunyadi János, Kinizsi Pál, Losonczy István és hadvezértársaik egykori fészket tipikus garnizonvárossá szürkítette és merevítette a vörös-fekete kincstári katonai és polgári adminisztráció: a szabályozott, a hajózhatóvá tett Béga-csatorna két partján kiépült laktanya-telep idővel dél-keleti irányban az európai barokk építészet és művészet végvárává, előretolt bástyájává rangosult. A Bécsből kormányzott tartományba, a Temesi Bánság szívébe a katonák, a kincstári hivatalnokok, az iparosok számottevő hányada egyenesen a császárvárosból érkezett a jobb ke-

reset és megélhetés reményében. Főként a német népesség vállalkozó kedvének köszönhetően élénk fejlődésnek lendült az ipar és a kereskedelem, amely a város gyors polgárosodását gerjesztette és biztosította. A Temesvárott szolgáló vagy megtelepedett katonák, hivatalnokok, kereskedők és iparosok több mint két évszázadon át következetesen Bécshez igazodtak, mindenben a császárvárost majmolták, követték és utánozták.

A Béga-parti város törtériájának legbuzgóbb és legfelkészültebb kutatója, a legkiválóbb „temesvárológusnak” tartott Berkeszi István (1853–1922), iskola- és múzeumigazgató több tanulmányában, forrásközlésében és helytörténeti monográfiájában – *Társadalmi és kulturális viszonyok Temesváron a múlt század végén* (1900), *Temesvár szab. kir. város kismonographiája* (1900), *Társadalmi élet Temesvárott 1801-ben* (1902), *Adalékok Temesvár műveltségi viszonyaihoz a XIX. század legelején* (1915) – kiadósabban, részletekig hatoló alapossággal írt, értekezett a tartományközpont vendéglátásának, kávéházi életének fejlődéstörténetéről, rég- és közelmúltjáról. A Bánság közigazgatási, szellemi és gazdasági központjának főjegyzője, a Béga-parti város Osztrák-Magyar Monarchiabeli utolsó polgármestere, a statisztikusként, helytörténészként és emlékirat-szerzőként is jeleskedő Geml József (1858–1929) könyveiben ugyancsak számbavette, felsorolta a „magyar Manchesterként” is emlegetett település vendégfogadóit, szállodáit, vendéglőit, sörözőit és kávéházait. Foglalkozott a témával az újságíró-helytörténész Osztie Andor (1869–1929), Schiff Béla (1897–1950) és Reiter Róbert (1899–1989) is. Történelmi vázlatunkban főként az elődök adataira, leírásaira és megállapításaira alapozunk.

A kávéfogyasztás szokása Temesvárott már az oszmán uralom 164 esztendeje alatt meghonosodott. A várat és környékét 1552-ben elfoglaló török hódítók az összeírások adatai, valamint az utazók és kémek beszámolóit szerint kávézó helyeket rendeztek be és tartottak fenn a városban, főként a bazárok és a mecsetek közelében. A nagybazar szomszédsága okán is közkedveltségnek és nagy látogatottságnak örvendett a főmecsetté átalakított korábbi Szent György-templom melletti kávézó, ahol rátermett „kahvedzszik” készítették a közönségesen „fekete víznek”, illetve „fekete levesnek” nevezett, egyre népszerűbb italt. „A várban búzamagtárak és kávéházak vannak” – jegyezte meg egyebek mellett az elajet-központtá rangosított 17. századi Temesvárról a híres török világutazó, Evlia Cselebi (1611–1684).

A törökök 1716-os kiűzését követően a berendezkedő osztrák katonai és polgári adminisztráció, a közvetlenül Bécsből kormányzott új birodalmi tartomány, a Temesi Bánság központjában alkalmas feltételeket biztosított fogadók, vendéglők és kávéházak létesítésére, működtetésére is. Már a 18. század első harmadában a kincstári harmincadhivatal épületének szomszédságában megnyitotta kapuit a Trombitás szálló és vendéglő, amelynek szolgáltatásait az előkelőbb idegenek és a gazdag földbirtokosok vették igénybe leginkább, s amelynek udvara a Bécs és Nagyszében között rendszeresen közlekedő postakocsik állomáshelyeként is szolgált. Nevét is a postakürttől nyerte. Kiválóbb szállók és egyúttal vendéglők voltak még a 18. század elején a Béga-parti városban a Szarvas (Hirsch), a Hétválasztó (Sieben Churfürsten), a Koszorú (Kranz), az Oroszlán (Der Löwe), a Három korona (Drei Kronen) és a Szőlőfürt (Weintraube). Josef Leibnitzer városi tanácsos 1740-ben megvásárolta három esztendő leforgása alatt törlesztendő 3500 forintért a jezsuita rendtől a Szent György téren emelkedő Szarvas nevű házat, melyben szállodát, vendéglőt és kávéházat ren-

dezett be, amelyek Szarvas, illetve Arany Szarvas néven több mint 200 éven át folyamatosan üzemeltek.

A President utcában Widmesser kőművesmester 1742-ben nyitotta meg a Vörös Ökörhöz címzett vendéglőjét és kávéházát. Napóra díszelgett a városháza melletti épület homlokzatán, amelynek földszintjén a 18. század derekától a Két Arany Klucshoz nevű fogadó, vendéglő és kávéház üzemelt. Az előkelőbb, az igényesebb temesvári kávéházakban – a Redoutban, a Trombitásban, a Szarvasban és a Hétválasztóban – már a felvilágosodás eseménydús, mozgalmas korában kül-, valamint belföldi hírlapok, folyóiratok állottak a vendégek rendelkezésére.

Az 1761-ben a Szerb utcában felépített rác városházát, miután a két magisztrátust – a németet és a szerbet – a szabad királyi városi rang elnyerését követően összevonták, egyesítették, 1782-ben színházzá „idomíttatta át” a város, tánctermet, vendéglőt és kávéházat is kialakítva egyúttal az ingatlanban.

„Igen kifejezett volt a kávéházi élet. Még külföldiek is kiemelik, hogy Temesváron több szép kávéház van. Ez pótolta akkor a társasköröket. Temesváron már a XVIII. század elején voltak jelesebb kávéházak; 1768-ban a Belvárosban három nagy kávéház volt: a Barth Jánosé, Delbondioé és a Magdeburg Rudolfé, a század 80-as éveiben a belvárosi Demmelmayer-féle házban volt a város legfényesebb kávéháza, de kávé és rosolist nemcsak a kávéházakban, hanem a korcsmákban is mértek, annak dacára, hogy a bánáti kormány ezt a korcsmárosoknak megtiltotta. E miatt már 1768-ban a három kávé panaszszal fordult ismét a hatósághoz, hogy a tanács tiltsa meg ezt a korcsmárosoknak. A tanács el is rendelte, hogy a Szarvas, Trombitás, Vörös Ökör, a Rössl és a rácvárosházi vendéglős ne merjenek ezután kávé mérni. Sőt 1784-ben a városi tanács különösen meghagyta a városi kapitánynak, ügyeljen fel arra, hogy a korcsmárosok a bort ne hamisítsák” – írta 1900-ban a *Történelmi és Régészeti Értesítő* hasábjain közölt *Társadalmi és kulturális viszonyok Temesváron a múlt század végén* című tanulmányában dr. Berkeszi István. Egyébként az emeletes Demmelmayer-féle házban, amelynek földszintjén a település legfényesebb kávéháza üzemelt, jött a világra Kiss Ágoston és Bogdanovics Anna fiaként Kiss Ernő (1799–1849), a későbbi honvédtábornok aradi vértanú.

A temesváriak leginkább az esti és az éjjeli órákban időztek muzikaszó mellett a 18. században a kávéházakban, amelyek 1765-ig éjfélig voltak nyitva. A kocsmák és a vendéglők 23 órakor zártak. A kártyázást a kávéházakban mértéktelen szenvedéllyel űzték. Némelyek még vasár- és ünnepnapokon, az istentisztelet ideje alatt is az „ördög bibliáját” forgatták. 1783-ban a városatyák szabályrendeletet fogadtak el, amelyben kimondták, hogy a kávéházakat már este 10 órakor be kell zárni, s hogy minden alkalommal 12 forinttal fogják büntetni azokat a kávéosokat, akik megengedik ünnepnapokon a kártyázást de. 11 óra előtt. A szerencsejátékok szenvedélyének elharapozódása, erőteljes térnyerése mérséklése céljából 1784-ben a városi tanács betiltotta a „Pharao, Lendsknecht, Quindeci, Trent-Querent, Ramschl, Ferbli, Sincere, Moliera és a Halber-Zwölwe kártyajátékokat”. A rangosabb kávéházakban külön kátyaszobákat, biliárdtermeket és kuglizókat is berendeztek. A polgárság nyomatékos kérésére a magisztrátus visszaállította a vendéglátóhelyek korábbi órarendjét, mivel a nyári hónapokban a Bánság szívében olyan nagy volt a hőség, hogy a „bürgerek” csak az éjszakai órákban üdíthették föl magukat néhány pohár sörrel vagy borral.

A német fejedelemségek távoli vidékeiről, tájegységeiről a Bánságba özönlött telepesek leszármazottainak, a császárt szolgáló katonáknak, a vármegye ma-

gyar nemesi előnevet viselő hivatalnokainak, a császári kincstár által kiárusított földbirtokokat fölvasárló örmény, makedon és görög kereskedőknek, a létszámában lendületesen gyarapodó intelligenciának 14 kávéház, 11 italmérés és 17 vendégfogadó állt a rendelkezésére Temesvárott a 18. század végén, amikor a Béga-parti városban 65 magyar nemescsalád lakott. „Temesvár akkoriban igen mulató város volt.” A mocsarak ölelésében épített garnizonvárosban tömegesen szedte áldozatait a malária: a betegségtől, a váltóláztól, a haláltól való örökös félelem kicsapongóvá, költekezővé, a pillanatnak élővé tette a lakosság jelentős hányadát.

Habár a 10 000-et megközelítő népességével Temesvár kisvárosnak számított a 18. és 19. századok fordulóján, társadalmi és társasági élete nagyvárosi képet mutatott. Tekintélyes volt a hivatalnokok, az értelmiségiek számaránya a lakosság körében. A farsangok időszakában nagy számban kereste fel a megyeközpontot és időzött a városban a környékbeli nemesség. A Redout, az 1879-ben lebontott Városi Vigadó képezte azt a helyet, ahol a temesvári és vidéki előkelőbb társaság találkozni szokott. Oda jártak mulatni, szórakozni; mert egy földel alatt volt a színház, a kávéház és az emeleten a táncterem.

A Torontál vármegyei Csatádon született osztrák költő, Nikolaus Lenau (1802–1850) édesapja, Franz Niembsch Strehlenau, a kicsapongó, könnyelmű életvitelű kamarai írnok – a tragikus sorsú poéta életírói szerint – a temesvárijózsefvárosi Fehér Hajóhoz címzett forgalmas vendéglőben és kávéházban, valamint a várbeli Trombitásban vívta véget nem érő kártyacsatáit. Játékszenvedélye arra sarkallta, hogy minduntalan módot és alkalmat találjon arra, hogy Temesvárra utazzon. Temesvárott a kávéházban egy estén 17 000 forintot veszített kártyán... „Főúri passzióknak, főképp a kártyaszenvedélynek hódolva, nem tudta megbecsülni jövedelmes állását, adósságokba verte magát, s nemsokára hivatalt is elveszté...” – jellemezte a német líra csillagai egyikének nemzőjét a Bánóság legkiválóbb történettudósa, dr. Szentkláray Jenő (1843–1925). A Belvárosnál népesebb és lényegesen nagyobb kiterjedésű Gyárvárosban is sok szép és kellemes vendéglő, kávéház és kerthelyiség működött, amelyekben tisztességes és olcsó volt a kiszolgálás. A legjelentékenyebbek voltak a Fehér Csikó (Weisse Rössl), a Mérleg (Waage) és az Angol Királyhoz (Zum König von England) címzett vendéglő és kávéház. Az utóbbi létesítmény egy nagy táncteremet, kávéházat billiárdpálya, két játszósobát, egy nagy kimerőt és sok vendégszobát foglalt magában. Mellette nagy kert terült el, szép gyümölcsfákkal, közepén a nyári táncbárral. A deszkából épített Arénában rendszeresen tartottak színelőadásokat és hangversenyeket. A Gyárváros legkiválóbb kávéházának a 18. század utolsó negyedében az Arany Páva számított. Kisebb méretű és csekélyebb igényű és forgalmú vendéglők és kávéházak voltak a iparnegyedben a Három Pacsirta (Drei Lerchen), Három Béka (Drei Frösch), Három Király (Drei König), Három Huszár (Drei Husaren), a Szőlőfürdő (Zur Traube) és a Török Csárda (Türkischer Hahn).

A Lippán született író Degré Alajos (1820–1896), a „márciusi ifjak” egyike, aki jogi tanulmányai befejezését követően Temes vármegye központjában, Temesvárott jurátuskodott, nagyon rosszul érezte magát a garnizonvárosban, amelynek a hangulatát az osztrák katonaság nagyszámú jelenléte és arrogáns viselkedése határozta meg. Miként visszaemlékezéseiben megjegyezte, elkeserítette, hogy minden, még a muzsikus cigány is német volt a Béga-parti városban. Temesvárott a cigányok a korábbi évszázadokban nem vagy rosszul beszéltek

magyarul. A nagyobb fogadókban és szállodákban azért – a vendégek etnikai összetétele és igényei függvényében – a reformkortól kezdődően magyar nótákat, egyveleget is szívesen megszólaltattak. Többen felidéztek, elmesélték a neves magyar író, Döbrentei Gábor (1785–1851) élményét, furcsa tapasztalatát, aki 1822-ben jutott el a Bánság székvárosába. Trattner Tamás petrócai beiktatására utazva szállt meg Temesvárott egy belvárosi vendégfogadóban, Berkeszi István feltételezése szerint a római katolikus püspöki palotával szomszédos Trombitásban. Belépésükkor magyar darabokat játszva fogadta őket a cigánymuzsikusok bandája. Döbrentei magyarul szólt a zenészekhez, de azok nem értették beszédét. Trattner Tamás nevetett a dolgon: „lám, Temesváron még a magyar muzsikus cigány is németté lett”.

Temes vármegye a pozsonyi diétára delegált „kis követei” közül különösen Vukovics Sebő (1811–1872) és Ormós Zsigmond (1813–1894) tevékeny szerepet vállaltak és töltöttek be az országgyűlési ifjúság mozgalmaiban. Részt vettek a Társalkodási Egyesület – amely Ormós Zsigmondot jegyzőjévé is választotta – megalapításában. Hazatérve „Temesvárott valóságos apostolai lettek a szabadelvű eszméknek és a nemzeti aspirációknak”. Vukovics Sebő 1835-ben megkísérelt Temesvárott is egy Olvasó Társaságot életre hívni. Kezdeményezése azonban nem járt sikerrel. A Bánság fővárosban, Temesváron 1837-ben alakult meg a Temesi Nemzeti Casino, amely Beichel József (1793-1851) nyomdatulajdonos betűivel 1838-ban alapszabályzatát és „részeseknek névsorát” nyomtatásban is megjelentette. A tagok a Deschán-palotában, illetve különböző hávéházakban tartották összejöveteleiket, találkozóikat és rendezvényeiket.

Az 1848–49-es magyar szabadságharc utolsó nagy fegyveres összecsapására 1849. augusztus 9-én a Georg von Rukovina (1778–1849) altábornagy, várparancsnok által a Habsburg-ház hűségében megtartott Temesvár mellett, a Vadászerdő és a Csókaerdő közötti mezőn került sor: a vezetes csatavesztés, vereség hírére tette le Görgői Artúr (1818–1916) tábornok a 60-70 km-re fekvő Világoson a fegyvert.

A tobzódó osztrák önkényuralom Temesvárt a mesterségesen egybetákolt tartomány, a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság fővárosává tette. A bakacsinos korszakban a kávéházi élet is takaréklángon pangott, erősen visszaesett. A vendéglátásban és -forgalomban kedvező fordulatot, gyökeres változást lényegében csak az 1867-es kiegyezés, az Osztrák–Magyar Monarchia létrehozása hozott. A dualista birodalom megszületése hatalmas léptékű gazdasági, társadalmi, szellemi és művészeti felpeszdlést gerjesztett, ami új fejezetet nyitott a magyarországi vendéglátóipar egészében, amelyben a kávéházi élet kiemelt szerepet és jelentőséget nyert.

Temesvár történetének „csillagórás esztendejévé” veretesült az 1872-es esztendő. Ormós Zsigmond, a szépiró, művészettörténész és műgyűjtő főispán anyagi, erkölcsi és szellemi erőfeszítései eredményeként május 1-jén megjelent a tájegység első magyar nyelvű napilapja, a *Temesi Lapok*, amelynek szerkesztésével Kakujay Gyulát (1847–1882) bízták meg. I. Ferenc József császár és király május 6-án meglátogatta az 1870-ben alapított Temesvári Állami Főreáliskolát, s megtekintette a színház épülő új hajlékának munkatelepét is. Kilenc alapító és 80 rendes tag 1872. július 25-én életre hívta a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulatot, amelynek elnökévé Ormós Zsigmondot választották. A Ferdinand Fellner és Hermann Helmer bécsi építészpáros tervezte neoreneszánsz stílusú új színházépület – amely a bevált korábbi gyakorlatot és be-

osztást átmentve, megőrizve a Városi Vigadónak, egy korszerű szállodának, kávéháznak, vendéglőnek és télikertnek is megfelelő, tágas és kényelmes otthont nyújtott – alapkövét ugyancsak 1872 elején tették le.

A magát „elsőrangúnak” minősítő Koronaherceg szálloda, vendéglő és kávéház, a mutatós neoreneszánsz stílusú épülettömb felavatásától, 1875. szeptember 22-től az impozáns, több funkciót ellátó létesítmény falai közt üzemelt az 1930-as évek derekáig. A „vendéglátóipari komplexumot” a Béga-parti város legtekintélyesebb, legtapasztaltabb szállodásainak és vendéglőseinek egyike, Witzenetz Márton vezette, akitől Szállasi Alajos, őt követően meg Bergmann Adolf vette át a vállalkozás vezetését. A Koronaherceg kávéház szolgált az 1920-as évek elején a költő Endre Károly, a szobrász Gallas Nándor, a festő Varga Albert, a grafikus Kóra-Korber Nándor és a műpártoló dr. Schönberger Jenő, valamint szaktársaik Kékgyólyó nevű csoportjának törzshelyéül is. Amikor az épületet Városi Művelődési Palotává avaszták, a vendéglátóipari vállalkozásokat kiparancsolták falai közül helyet teremtve a színház mellett a múzeumnak és a könyvtárnak is.

A mezei jogásszá felcsapott húsasztendős Ady Endre (1877–1919), aki Debrecen után Budapesten kívánta távhallgatóként folytatni tanulmányait, rokoni közbejárással 1897 őszén díjnoki állást kapott Temesváron, a királyi táblánál. Bánsági szolgálata három és fél hónapja alatt kedvelt helyévé a kormányzékai palotához közel, a Lonovics utca 7. szám alatt üzemelő Arany Ökör vált, ahol nemcsak szabad óráit, hanem nemegyszer az éjszakáit is töltötte. Sokszor nem volt kedve a józsefvárosi, Arany János utca 7. szám alatti rideg, fűtetlen alberleti szobájába hazatérni. A Scheiber Lajos vezette hangulatos lokált Franyó Zoltán társaságában 1909 őszén is felkereste, amikor a Koronaherceg Szálló nagytermében megrendezett *Nyugat*-matiné főszereplőjeként kereste fel a „csúf, petyhüdt Béga” és Szabolcska Mihály városát. Ugyanahhoz a jobb oldali sarokasztalhoz ült, amelynél díjnok korában tanyázott. Nagy örömet és boldogságot okozott számára, hogy az öreg pincér felismerte, s a lokál legjobb borát tette az asztalára.

Az Arany Ökör szomszédságában működő, ugyancsak nagy múltú Trombitás szálló, vendéglő és kávéház nevét 1890-ban Hungáriára változtatta át az új tulajdonos, Illits Rezső, aki 1899-ben második emelettel emelte meg és bővítette az épületet, amelynek vonzerejét korszerű szálloda, teraszos, szép nyári udvar, játék- és társalgási helyiségek, pilseni söröző, valamint „pompás kávé- és étterem” kiképezésével, berendezésével fokozta. Nagy előnyt jelentett a központi fekvés, az állami, megyei és városi hivatalok közelsége meg a bőséges italválaszték és „az elismert jó konyha”. A Lonovics utcai Hungária „a temesvári és délmagyarországi előkelő közönség gócpontját” képezte.

1899-ben egyébként a Béga-parti városban 23 kávéház és kávéház üzemelt, amelyekben 111 alkalmazott szolgált ki a betérő vendégeket.

A nagyváradi Holnap Társaság mintájára, Franyó Zoltán (1887–1978) és Manojlovičs Tódor (1883–1968) szorgalmazására Temesvárott is megalakult a modern irodalom, Ady Endre híveit tömörítő írócsoport, amely a néhai Koronaherceg kávéháznak a színház felőli oldalán, valamint az 1905-ben felavatott Délvidéki Kaszinóban foglalt el és tartott fenn törzsszasztalt, amely körül „mámoreos vitákban vajúdott az új magyar irodalmi öntudat”, hajnalig elhúzódóan viták, eszmecserek parázsoltak. Tervezték a fellépéseket, előadásokat, matinékat, szervezték a *Temesvári Hírlap*ban közölt összeállításokat, valamint a színvonalas *Magyar Dél* című folyóiratot, amelynek beköszöntő száma 1910 januárjában

került az olvasók asztalára. Lengyel László szerkesztésében 11 száma hagyta el a Moravetz Testvérek nyomdáját.

Temesvár emblematikus épületei közé tartozott az 1910–1912-ben Baumhorn Lipót (1860–1932) tervei alapján az egykori Ferenc József Színház tömbjével szemközt Merbl Arnold (1876–1950) építkezési vállalkozó által emelt Lloyd-palota. A tősgyökeres temesváriak a Béga-parti város 20. század elején kialakított új központi terének – a valamikori Ferenc József, 1989-től Győzelem térnek – a bal oldalát, amely évtizedeken át korzóként szolgált, konokul Lloyd-sorként említik és tartják számon. A lábát a Bánság szívében 1860-ban megvető társaság előbbi, Báthori utca 5. szám alatti székháza első emeletén Florian Schenk működtette bérlőként a Lloyd-kávéházat. 1910-ben a felszabadult védelmi övezetben, a színház épületével szemközt Temesvár szabad királyi város polgármestéri hivatalától a Lloyd Társaság 496 négyzetöles telket vásárolt, amelyen impozáns, többszintes saját székházát rövid idő leforgása alatt a helybeli vállalkozók, a kereskedők, a nagytőkések hathatós, áldozatkész anyagi támogatásával felépítette. Hivatalos felavatására 1912. szeptember 29-én került sor. Az impozáns épület első emeletén kaptak helyet a társaság irodái, valamint a Lloyd Klub választékos eleganciával bebútorozott helyiségei – a könyvtár, az olvasóterem, a társalgó, a levelezési iroda, valamint a ruhatár.

„Temesvár óriási átalakuláson megy keresztül. Hatalmas paloták emelkednek ki a vársáncok egykori bűzös, nádas mocsarából, ahol még pár év előtt a vízimaradatok röpködtek, undok varangyok kurutyoltak, ma új élet, emberi munka dicső ünnepe ül diadalt. Akik két évtized óta nem látták ezt a várost, azok nem találnak többé ezek közt a büszke, égbenyúló díszes falak közt a régi, kopott, vidéki városra. Eltűnt ma már csaknem minden, ami a régi, jó időkre emlékeztet. És egyik érdekes jelensége a fejlődő Temesvárnak, hogy a kávéházak kezdenek dominálni a vendéglők helyett” – kezdte a *Temesvári Hírlap* 1912. július 2-i számában *Egy új kávéház* címen publikált cikkét Pogány Mihály lapjának munkatársa, majd a következőképpen folytatta: „Három nap óta Temesvár csodára jár a Bélvárosba és megbámolja az új Lloyd-kávéházat, melynek megnyitása eseményszámba ment, három nap óta erről beszélnek az emberek. Rónai János, az új kávéház tulajdonosa egy darab fővárost varázsolt ebben az épülő tömkelegbe. Egy kávéház, amely a legmesszebb menő igényeknek is megfelel, amely ragyog és csillog, kényelmes és praktikus és felveszi a versenyt a legszebb budapesti kávéházakkal. Pedig ez nagy szó, mert Budapest a kávéházak városa.” A riporter elragadtatással írt a kávéház kiképzéséről, berendezéséről is: „Elegánsan, pazar fénnel rendezték be ezt a hatalmas kávéházat, amelynek minden darabja a legkisebb kávéscsészéig elismert művészkezek munkája. Művészi tervek alapján izléses stílusban készült el az új kávéház. A falakon, az asztalokon, a kávéscsészéken, a terasz kovácsozatán, mindenütt az à la grec stílus meander vonalai dominálnak. A falakat lilaszínű moaré-selyemimitációs tapéták fedik. A falburkolatok kemény, barna tölgyfából készültek, tele nehéz árcdísztárgyakkal. Az oszlopokat üvegfestések és hatalmas tükörlapok fedik, s dacára a sok tükörnek, a kávéház belső berendezése nyugodt, előkelő összehatást gyakorol a nézőre. Hatalmas üvegtáblás ablakok és az intim páholyszerű fülkék külön specialitásai a kávéháznak. Nyáron az összes ablakok leereszthetők, s ezzel a kávéházban megszűnik a fülledt, forró levegő.”

Az I. világháború kezdeti időszakában a Szerbia ellen indított hadműveletek német birodalmi parancsnokló tábornoka, August von Mackensen (1849–1945)

Temesvárott a Lloyd-palotában rendezte be főhadiszállását, ahol 1915. szeptember 18-tól október 29-ig lakott és tartózkodott. A tábornok és főtisztjeinek jelenléte fellendítette az elegáns kávéház és vendéglő forgalmát.

Rónay Jánostól 1917-ben Kemény Béla (1863–?) – aki korábban Szegeden és Makón vezetett kávéházat, vendéglőt és szállodát, Budapesten a New York főpincére, illetve a lipótvárosi Club-kávéház főnöke volt – vette át a temesvári Lloyd kávéház és vendéglő irányítását, amelyeket „hamarosan nagy városi üzemmé” fejlesztett. A hétgyermekes Kemény Béla, akit a Temesvári Vendéglősök és Kávésok Ipartestülete alelnökévé választottak, 1928. február 18-án ünnepelte meg munkássága fél évszázados jubileumát. Tárustulajdonosává rokona, Mayer Zsigmond (1884–?) szegődött 1917-ben, aki 42 hónapos harctéri szolgálat után érkezett és telepedett meg a Béga-parti városban.

A II. világháború kezdeti időszakában a német hadsereg parancsnoksága vert tanyát az épületben, a kávéház nevét Cafe Wienre „bémálták át”. 1944 őszén a németek helyét az oroszok foglalták el. A Baumhorn Lipót tervezte épületet 1948-ban államosították, a Műszaki Egyetem rektorátusa költözött falai közé, a kávéházat pedig vendéglővé alakították át. Az évek során hosszabb-rövidebb ideig az Ana Lugojana, Timișoara és Boulevard neveket viselte, de a született temesváriak konokul Lloydként tartották és tartják számon. Pár esztendeje visszanyerte eredeti nevét. Az étlapokon egy régi képeslap reprodukciója emlékeztet az épület homlokzatának eredeti, régi kinézetére, arculatára.

A Székely László műépítész tervei alapján 1911–1912-ban ugyancsak az egykori Ferenc József téren emelt Dauerbach-bérpalota földszintjén rendezte be bérlokként Palace vendéglőjét és kávéházát Berger Henrik, aki a nyári hónapokban ernyőkkel árnyékolta utcai teraszt is kialakított és működtetett. A „világvárosi kényelemmel és fénnel berendezett” Palace kávéház a Lloydban tapasztalatot, jártasságot és tőkét szerzett Mayer Zsigmond tulajdonába került, aki kitűnő konyhával és elsőrendű italokkal csábította és várta a vendégeket, akik számára minden szombaton, vasárnap és csütörtökön uzsonnahangversenyt tartott a Dukay-Pongrácz dzsesszzenekar.

A Szent György térre nyílt a 18. századtól létező Arany Szarvas Szálloda, amelyben Herczeg Ferenc fiúkat a kegyesrendiek temesvári főgimnáziumába beírató szülei is megszálltak, s amelyben a tulajdonos, Ludig János az 1910-es években vendéglőt és kávéházat is működtetett. A híres primás, Ficzek Kálmán vezetésével az első budapesti tamburászenekar muzsikált a Wendt-kávéházban, amely a Belváros szívében, a Városház utca 1. szám alatt várta a mulatni vágyókat. A Belvárosi Kávéház a település szívében, az Első Temesvári Takarékpénztár székházának az aljában működött. Tulajdonosaként egy 1892-es címjegyzékben Heinrich Antal van megjelölve – Zentsák Sándor volt a tulajdonosa 1912-ben a józsefvárosi Arany Oroszlán szállodának, kávéháznak és vendéglőnek. Az elsőrendű italok, a kitűnő konyha készítményeinek elköltését naponta cigányzene kísérte, tette élvezetesebbé. Az egykori Bonnaz utcát a hajdani Uri utcával keresztező, a Béga-csatorna fölötti, Totth Róbert (1856–1913) resicabányai mérnök tervezte, Ferenc József nevét viselő vashíd három hídfőjénél üzemelt a Royal szálloda és kávéház, a Horgony-kávéház és a Gemeihardt Márton építész emeltetette Metropol, amelynek nyári kertje is volt. A Gombás Gyula vezette Royal kávéházban naponta a híres budapesti Schrammel-ötös hangversenyezett. Szemközt, a Horgonyban, a „legkellemesebb szórakozóhelyen”, a családok kedvelt találkozóhelyén teljes zenekarával Mojsze Milán koncertezett minden este.

A tulajdonosok – Laub Jakab, Holcz Miklós, Nagy Sándor, majd Gombás Gyula – színház után is friss vacsorával várták vendégeiket. A vasúti pályaudvarral átellenben emelkedő szállodát, vendéglőt és kávéházat egyesítő Koronában, amelyet 1912-ben ugyancsak Gombás Gyula bérelt és irányított, vasár- és ünnepnapokon katonazene szólt. A városfertály nevét viselte a főterén üzemelő Erzsébet vendéglő és kávéház, amelyet a kéményseprő városi tanácsos, a nagytekintélyű Novotny József (1854–1918) létesített, s amely tánc-, illetve előadótérrel és kuglipályával is rendelkezett. A városnegyed művelődési, társasági és közösségi központjaként szolgált több évtizedeken át.

A Gyárváros központjában az egykori Kossuth (jelenleg: Traian) tér és a Gránátos (ma Zăvoi) utca sarkán „bóbiskolt” az Arany Szarvas nagykávéház, a Béga-parti város legelőkelőbb kávéházainak egyike, amelyet Méliusz József a bölcsőhelyéről írt *Város a ködben* című terjedelmes regényében Ezüstkecske néven szerepeltetett. Tulajdonosa Schattelesz Gábor volt az I. világháború kitérősekor. A hajdani Gránátos és Farkas (jelenleg Ecaterina Teodoroiu) utcák sarkán „kellemes szórakozóhelyként” kínálta magát a Messing Samu vezette Bristol kávéház, amelyben naponta felcsendült a cigánymuzsika. Emanuel Manoly működtette a Gyárvárosban az Otthon kávéházat, amelyben friss Dreher-sört szolgáltak fel, és esténként cigányzenével Marian József és zenekara szolgált. A Székely László műépítész tervezte, díszes városi bérpalotában üzemelt Medgyánszky István étterme, sörcsarnoka és kávéháza, amely 1911-től 1924-ig elsőrendű italokat kínált a betérőknek. A vendéglője és kávéháza eladása után az 1718-ban alapított sörgyár lokálhelyiségeit bérelte Mednyánszky István, akit 1928-ban a Temesvári Vendéglősök és Kávésok Ipartestületének elnökévé választottak.

Polczák Antal kávéos vezette 1900-ban a Gyárváros központjában, a Fő (most Ștefan cel Mare) utcán megnyitott, „jelenlegi igényeknek megfelelő kényelemmel berendezett”, egész éjjel nyitva tartó Corso kávéházat, amelyben biliárdasztal, több játékszoba, valamint helyi, magyarországi és külföldi újságokkal olvasóterem állt a betérő vendégek rendelkezésére, akiket minden este „egy kedvelt nemzeti zenekar” szórakoztatott.

A Gyárvárost a Belvárossal összekötő Liget út 4. szám alatt avatta fel 1912 júliusának derekán Gross Samu a Club kávéházat, amelyben kellemes szórakozást nyújtó játéktárgyakat alakítottak ki. „Elsőrangú amerikai ébenfa tekeasztalokat” szereztek és állítottak be. Átnézhető és olvasható volt az összes helyi, fővárosi és külföldi napi-, heti- és képeslap. A kávéház ünnepélyes megnyitóján, 1912. július 15-én és a következő két estén a világhírű 36. Rácz Laci hangversenyezett teljes zenekarával. Állandó jelleggel egyébként Mojsze Milán zenekara muzsikált az új kávéházban.

Táncteremmel is, amelyben hangversenyeket, összejöveleteket, bankettekét is viszonylag sűrűn rendeztek, büszkélkedhetett a Józsefvárosnak az Arany Oroszlánhoz címzett kávéháza, amely Zauszig Samu, majd Zentsák Sándor vezetésével a Bem (jelenleg Văcărescu) utca és a Béga-balsor sarkán, a vasúti pályaudvartól és a kikötőtől nem messze, emelkedett. Hosszú évtizedeken át tulajdonképpen az Arany Oroszlán pótolta, helyettesítette a külváros nem létező vidgóját, klubhelyiségét, koncerttermét, kultúrházát, közművelődési hajlékát és bálcsarnokát. Multifunkcionális szerepet vállalt és töltött be. Rendszeresen az Arany Oroszlán termeiben, tágas helyiségeiben tartotta közgyűléseit, estélyeit, találkozóit, különböző jellegű összejöveleteit a Józsefvárosi Társaskör, a Józsefvárosi Polgári Olvasókör, a Fröbel-féle Gyermekkert Egyesület, a Józsefvárosi

Parkegyesület, a Nyelvészeti Kör, az Ifjúsági Egylet és még jó néhány, a városferfáltaly lakóit tömörító szerveződés, közület tagsága. Alapbázisának, állandó székhelyének vallotta és tekintette a rangos vendéglátóipari létesítményt az 1882 februárjában megalakult Temesvári Dalkör, a Józsefvárosi Társaskör, a Tipográfia Dalegylet, amelynek megalakulásakor Freud Gyula volt az elnöke, s huzamosabb időn át Karrász Rezső (1846–1912) volt a karmestere. Vokálegyüttesével többször is megörvendeztette a temesváriakat a híres dalköltő és nótakirály, a szegedi Dankó Pista, aki rendszerint az Arany Oroszlánban tartotta koncertjeit.

A 20. század elején a Küttel téren felépített városi bérház földszintjén kialakított Spaciel kávéház, az 1905-ben fölvavatott díszes Délvidéki Kaszinó, valamint a színházi előadások megtartására is alkalmas Vizkeleti-terem vette át az Arany Oroszlán rendeltetését és szerepkörét, amelytől pár házzal tovább, két irányban is üzemelt még néhány kávéház: a Bem utca 36. szám alatt a Vadember, a Bem és Kossuth Lajos utcák sarkán a Barna Szarvas, míg a Béga-jobbsor 17-es számot viselő épületében a Schlesunger Ede vezette Arany Ponty. A Központi Kávéház, amelyet Saruga Lajos irányított, a Bonnaz utca 13. számú teleknek és házcsoporthnak az utcai traktusában működött, amelynek udvari emeletes épületében 1883. december 16-án az író, építész, grafikus, lapszerkesztő és politikus Kós Károly (1883–1977) világra jött.

A II. József császár nevét viselő városfertály központjában, a Scudier téren a Székely László, városi műépítész tervei alapján emelt Panits Katalin-féle bérház földszintjén rendezték be a Haas Mór illetve Saruga Lajos vezette Nemzeti Kávéházat, amelyet az oldott eszmecekerére, baráti beszélgetésre, üzleti találkozóra vagy csöndes időtöltésre vágyakozók meg a vidám kedvű bohémek látogattak nagy előszeretettel. Naponta „nemzetközi zenekar” muzsikált a lokálban, amelyben „rendes áron” a legfinomabb temesrékási és vadászerdei rámpás bor, valamint Dreher-féle, márciusi csapolású sör várta a vendégeket. Érdekeséggként jegyezzük meg, hogy a telken állott az a ház, amelyben Illy János asztalos és gyermekeként a világhírnevet szerzett kávémárkát megteremtő Illy Ferenc, „a presszógép atyja” világra jött. A közelben emelkedő római katolikus plébánia-templomban tartották keresztvíz alá.

A hajdani Hunyadi út (jelenleg 1989. december 16. sugárút) és az egykori Horváth Boldizsár (ma Miron Costin) utca sarkán, a felszámolt Baiersdorf-féle fatelep helyén kifarcellázott 5466 négyszögöles kettős házhelyet 1898-ban adta el Temesvár szab. kir. város tanácsa a nem sokkal korábban megalakult Délvidéki Kaszinónak. A tetemes összeggel megszerzett telken Tóry Emil (1863–1928), budapesti műépítész tervei alapján impozáns, kétemeletes épülettömböt emeltetett az agilis, fiatal civilszerveződés, amely 1904 utolsó éjszakáján nagyszabású szilveszteri mulatságot rendezett fényes és tágas otthonában. A belső helyiségek berendezésének, kiképzésének befejeztével az épületegyüttest – amely vendéglőt, kávéházat, könyvtárat, klubhelyiségeket, társalgókat, játéktermeket stb. foglalt magába – többszöri halasztás után 1905. január 15-én avatták fel ünnepélyesen. A város közéletének színe-java sereglett össze a Délvidéki Kaszinó első teaestjére, hogy megcsodálja a káprázatos hajlékot, hogy élvezze a magyaros vendégszeretetet, hogy kedvére szórakozzon a gazdag és változatos műsoron, amelyet a Temesvári Magyar Dalárda, Barthos Gyula színművész, Csörgő József főgimnáziumi tanár, Jeney Böske, Berkeszi Mici és Serban Stefi biztosított. Dr. Telbisz Imre (1848–1935) királyi közjegyző volt a Délvidéki Kaszinó elnöke, míg az igazgatói feladatkört Cseresnyés Jenő (1852–1931) folyammérnök, a titkárit

meg Pálosy Dénes felső kereskedelmi iskolai tanár látta el. A „minden ízében modern” kávéházat és büfét a kezdeti időszakban a „legnagyobb gonddal és előzékenységgel” Rémi Zsigmond és neje vezette, akiktől nem sok idő múltán Saruga Lajos vette át a kávéház és a vendéglő igazgatását, amelyekben Mojsze Milán bandája szolgáltatva estéről estére a háttér-, a tánc-, a mulató és a szórakoztató zenét. A Délvidéki Kaszinó termeiben találkozott a Béga-parti város előkelő polgársága, a vidékről berándult birtokosok, gazdatisztek valamint a tájegység központjában szolgáló katonatisztek, jogászok, hivatalnokok, tanárok, színészek és újságírók sokasága. A Délvidéki Kaszinóban ült rendszeresen össze az 1903-ban megalakult Arany János Társaság tagsága. Vendéglátókként a temesvári tollforgatók, festők és színészek általában a Délvidéki Kaszinóba vitték a más városokból Temesvárra érkezett pályatársakat. Megfordult a „Délvidéki”-ben – mert rövidítetten csak így becézték a népszerű, közkedvelt vendéglátóipari komplexumot a temesváriak a „boldog békeidőkben” – Tömörkény István, Herczeg Ferenc, Berczik Árpád, Szomaházy István, Feszty Árpád, Tornyai János, Endródi Sándor és még számos kiválósága a magyar litertúrának és művészetnek.

1907. november 24-én sikeres Dóczy-estélyt tartottak a Délvidéki Kaszinóban. A *Darumadár útnak indul*, a *Nádfedeles kis házikóm*, az *Édesanyám kösse fel a kendőt a fejére* és még több tucatnyi közkedvelt, napjainkban is sűrűn és szívesen énekelt magyar nóta szövegírója és komponistája 1900 és 1908 között pénzügyi fogalmazóként, illetve előadóként Temesvárott állott alkalmazásban. Tevékeny szerepet vállalt és játszott a Béga-parti város közművelődési, zenei és kávéházi életében. Tagjai sorába választotta az 1903-ban megalakult Arany János Társaság is.

A még éppen csak formálódó, körvonalazódó Párizs utca elején 1934. február 17-én nyitották meg az Újságíróklubot. Az ünnepség díszvendége a jeles költő, prózaíró és kritikus, Kosztolányi Dezső volt. Pár hónappal később a temesvári Újságíróklub, az Erdélyi és Bánsági Népkisebbségi Újságszervezet temesvári csoportja egymást követően Karinthy Frigyes, Indig Ottót, Erdős Renéet, Hunyadi Sándort, Tabéry Gézát, Ligeti Ernőt is vendégül látta. A klub szellemi vezetője Franyó Zoltán volt, az ügyvezető igazgatói feladatokat Grósz Dezső (1898–1975) újságíró, a *Déli Hírlap* munkatársa látta el. A kávéházat a Palace tulajdonosa, Mayer Zsigmond bérelte. A bánsági román írók és művészek kedvelt helyévé a két világháború közötti évtizedekben a Szerb (most Gh. Lazăr) és a Városház (jelenleg Emanoil Ungurianu) utcák sarkán prosperáló Zenélő Óra (Spieluhr) kávéház vált.

A zsír- és mocsárszagúnak aposztrofált településről írta Méliusz József *Város a ködben* című regényében, hogy „nemcsak kocsmákkal és messzi híres éttermekkel, de kávéházakkal is telidesteli volt, a belvárosban egyik a másik mellett, a külvárosok pedig mindegyik, a maga egy-két a belvárosiakkal vetélkedő kávéházával”. Gyermekek- és ifjúkori temesvári élményei, benyomásai és tapasztalatai is minden bizonnyal hozzájárultak bizonyos mértékig ahhoz, hogy Méliusz József életművében a kávéház metaforává és toposzá, életformává és világnézet-té lényegüljön és kristályosoljon. Vallomásai, visszaemlékezései, esszéi, irodalmi publicisztikai hívó- és vezérszavává vált a kávéház, amelyet sorozattá kiteljesedett esszépróza-sorozata kötetei mindegyikének címébe is belefoglalt. „A MAGYAR ÍRÓ kávéházi ember. Legalább is az volt hajdanán, amikor vitában, füstben irodalom és időszerűség, irodalom és társadalom, irodalom és újság tündéri szerelemben vagy éppen szerelmes perpatvarban éltek együtt és minden-

képpen termékenyítő izgalomban. Modern és európai irodalomná a kávéházban is lettünk, a zsongásban, nyüzsgésben, ami városiasodásunkkal járt, társadalmiságunk európai korszerűsödésével” – összegezte véleményét 1971-ben a temesvár-gyárvárosi Fürdő utcában született Méliusz József.

Temesvárott is, mint Románia-szerte a II. világháború, az 1948-as politikai fordulat, az államosítás után a kávéházakat felszámolták, mint polgári, retrográd örökséget teljesen eltüntették. Írماغjuk sem maradt a Béga-csatorna két partján.

■ FELHASZNÁLT IRODALOM

Dr. Berkeszi István: *Temesvár szabad királyi város kismonográfiája*. Temesvár, 1900.

Dr. Berkeszi István: *A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története*. Temesvár, 1900.

Dr. Berkeszi István: *Társadalmi és kulturális viszonyok Temesváron a múlt század végén*. Történelmi és Régészeti Értesítő 1900/I–IV.

Dr. Berkeszi István: *Társadalmi élet Temesvárott 1801-ben*. Történelmi és Régészeti Értesítő 1902/IV.

Dr. Berkeszi István: *Adalékok Temesvár műveltségi viszonyaihoz a XIX. század legelején*. Történelmi és Régészeti Értesítő 1915/I–IV.

Juhász Kálmán: *Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban*.

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Kt. Nyomása, Cluj, 1935.

Braun Dezső: *Bánsági rapszódia*. Temesvár, é. n.

Schiff Béla: *Régi idők, régi emberek*. Temesvár, 1941.

Kubán Endre: *A temesvári „Dél” Irodalmi Társaság*. Irodalomtörténeti Közlemények 1968/5.

Szekernyés János: *Temesvár rangos irodalmi folyóirata: a Magyar Dél*. Régi(j)óvilág 2015. június.

